

lencia 1990; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *‘Uyûnû'l-mû'elîfât*, Halep 1413/1992, I, 187-188, 193-194; Sâlihîyye, *el-Mu'cemû's-şâmil*, I, 13-16; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 171-173; A. Ghedira, "Un traité inédit d'Ibn al-Abbâr à tendance chiïte", *Al-Andalus*, XXII, Madrid 1957, s. 31-54; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens édités en Egypte...", *MIDEO*, VIII (1964-66), s. 308-309; Saïd el-A'râb, "İbnü'l-Ebbâr el-mu-haddîş", *Mecelletü Dâri'l-hadîşî'l-Haseniyye*, III, Rabat 1982, s. 35-52; Mohamed Meouak, "La Takmilla d'Ibn al-Abbâr", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, sy. 40, Aix-en-Provence 1985, s. 143-146; a.mlf., "Las principales fuentes del I'tâb al-Kuttâb de Ibn Al-Abbâr", *Al-Qantara*, XVI, Madrid 1995, s. 449-457; Maria Jesús Viguera, "Los Fatimies de Ifriqiya en el-Kitâb al-Hulla de Ibn Al-Abbâr de Valencia", *Sharq al-Andalus*, sy. 2, Alicante 1985, s. 29-37; Victoria Aguilar, "Mujeres de la Takmilla de Ibn Al-Abbâr en un manuscrito de Rabat", *Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus*, I, Madrid 1988, s. 413-418; Maria Luisa Avila, "el-Metodo historiográfico de Ibn al-Abbâr", a.e., s. 555-583; Carmen Romero, "Andalusies en el-I'tâb al-Kuttâb de Ibn Al-Abbâr", a.e., IV (1990), s. 147-158; Reşâd el-İmâm, "İbnü'l-Ebbâr ve 'aşrûh", *Mecelletü dirâsât Endelûsiyye*, sy. 2, Tunus 1989, s. 116-174; Jesús Zanón, "Formas de la transmisión del saber islâmico a través de la Takmilla de Ibn Al-Abbâr de Valencia", *Sharq al-Andalus*, sy. 9, Alicante 1992, s. 129-149; M. Ben Cheneb - [Ch. Pellat], "Ibn Al-Abbâr", *EP*² (ing.), III, 673; Abdülhüse-yin eş-Şehîdî, *DMT*, VI, 314-315.



MEHMET ÖZDEMİR

İBNÜ'L-ECDÂBÎ

(ابن الأجدابي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. İsmâîl
b. Ahmed el-Levâtî et-Trablusî
(ö. 470/1077 [?])

Arap dili, aruz ve ensâb âlimi.

Trablus'ta doğdu. Berberî Levâte (Lüvâ-te) kabilesine mensuptur. Atalarının bölgedeki Ecdâbiye şehrinden olması sebebiyle İbnü'l-Ecdâbî künyesiyle tanınır. Trablus'tan hiç ayrılmadığı ve burada vefat ettiği kaydedilen İbnü'l-Ecdâbî'nin ölüm tarihi olarak 470 (1077) ve 650 (1252) gibi birbirinden çok farklı tarihler verilmektedir. Ancak 444-477 (1052-1084) yılları arasında Trablus kadılığı görevinde bulunan İbn Hânîş Abdullah b. Muhammed et-Trablusî ile görüştüğü dikkate alındığında 470 (1077) tarihinin daha isabetli olduğu söylenebilir (Ticânî, CLXXXV, 263). Arap dili, aruz ve ensâbın yanı sıra fıkıh, hadis, kelâm ve edebî ilimlerde de iyi yetişmiş bir âlim olan İbnü'l-Ecdâbî aynı zamanda tanınmış bir hattattır. Bazı Hafsî hükümdarlarının onun eserlerinin

müellif nüshalarını satın almak için bir-birleriyle yarıştıkları, hatta bu amaçla çeşitli ülkelere adam gönderdikleri bilinmektedir. Abdullah b. Ahmed et-Ticânî de onun eserlerinin müellif nüshalarını kütüphanesinde topladığını söyler (a.g.e., a.y.).

Eserleri. 1. Kifâyetü'l-mütehaflız ve nihâyetü'l-mütelaflız. Çeşitli konularda aynı anlama gelen kelimeler arasındaki mâna farklılıklarını gösteren kavram sözlüğü ve "fikhü'l-luga" mahiyetinde bir eserdir; büyük kısmını canlılara dair kelimeler oluşturur. Müellif önce insan, ardından deve ve atla ilgili kelimelere yer vermiş, bunları savaş, silâh, yırtıcı hayvanlar, kuşlar ve böceklerle dair kelimeler takip etmiştir. Daha sonra yeryüzü şekilleri, dağlar, binalar, insan toplulukları, rüzgârlar, bulutlar ve sularla devam eden eser bitkilere dair kelimelerle sona ermektedir. Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî ve Kemâleddin ed-Demîrî gibi âlimlerin esere çok önem verdikleri ondan yaptıkları alıntılardan anlaşılmaktadır. Muhtelif baskıları bulunan *Kifâyetü'l-mütehaflız*'ın (Kahire 1285, 1287, 1313, 1323/1905; Beyrut 1305) ilmî neşrini Abdürrezzâk el-Hilâlî (Bağdat 1986) ve Sâih Ali Hüseyin (Trablus, ts.) gerçekleştirmişti. Muhammed b. Tayyib el-Fâsî'nin esere yazdığı şerhi Ali Hüseyin el-Bevvâb yayınlamış (Riyad 1983), eser Muhibbûddin et-Taberî, İbn Câbir ve başkaları tarafından nazma çevrilmiştir (Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemû'l-'Arabî*, s. 213). **2. el-Ezmine ve'l-envâ'.** Zaman, astronomi ve meteoroloji bilgisi (envâ') konularına dair yazılan ilk eserlerdendir. Kitap bu konudaki bilgileri özlü olarak aktarması bakımından ilmî, şiir, darbimesel, secili söz vb. malzemeye yer vermesi açısından edebî, aynı alanla ilgili kelime ve terimleri açıklaması yönünden lisanî, ilimler tarihi ve Arap medeniyeti sahasında güvenilir bir kaynak olarak da tarihî bir değere sahiptir. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde zaman çeşitleri, yıl, ay ve gün hesapları; ikinci bölümde gezenler, güneş, ay ve yıldızlar; son bölümde ise mevsimler, burçlar ve aylar hakkında bilgi verilmiştir. Eserin ilmî neşri İzzet Hasan tarafından gerçekleştirilmiştir (Dimaşk 1964).

İbnü'l-Ecdâbî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *İhtisâru Nesebi Kureys* (Zübeyr b. Bekkâr'ın *Nesebü Kureys*'inin ihtisarı olmakla beraber İbnü'l-Ecdâbî'nin esere önemli ilâvelerde

bulunduğu kaydedilmektedir); *er-Red'alâ Teşkîfî'l-lisân ve telkîhî'l-cenân* (Ebû Hafs İbn Mekî es-Sıkkîlî'nin eserine red-diyyedir); *Şerhu mâ âhiruhû yâ' müşeddede mine'l-esmâ' ve beyânü i'tilâl hâzihi'l-yâ'* (eserde sonunda yâ harfi bulunan isimler incelenmiştir); *el-'Arûz* (önemli bir eser olduğu belirtilmektedir); *Risâletü'l-havel* (edebî bir risâledir); *el-Muhtaşar fî 'ilmi'l-ensâb*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ecdâbî, *el-Ezmine ve'l-envâ'* (nşr. İzzet Hasan), Dimaşk 1964, neşreden giriş, s. 21-22; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, I, 130; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-rûvât*, I, 193; Ticânî, *Rihletü't-Ticânî (el-Cogrâfiyâ el-İslâmiyye içinde)*, nşr. Fuat Sezgin), Tunus 1958 → Frankfurt 1414/1994, CLXXXV, 262-264; Ahmed b. Hüseyin en-Nâib, *el-Menhelü'l-'azb fî târihi Tarablusü'l-garb*, İstanbul 1317, I, 104, 154-156; Brockelmann, *GAL*, I, 375; *Suppl.*, I, 541; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 620-622; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemû'l-'Arabî neş'etühû ve ta'avvûruh*, Kahire 1968, s. 124, 129, 133, 213; a.mlf., "İbnü'l-Ecdâbî", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, fas. II, 132-134; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1979, I, 46-47; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 620-622; Ramazan Abdüttewvâb, "Kitâbân li'bni'l-Ecdâbî", *MMMA* (Kahire), XL/2 (1417/1996), s. 141-157; Ch. Pellat, "İbn Al-Adâbî", *EP*² (ing.), III, 696; *Suppl.*, s. 380-381.



AHMET TURAN ARSLAN

İBNÜ'L-EFTAS

(ابن الأفتاس)

Eftasî emîrlarına verilen isim
(bk. ABDULLAH b. EFTAS; EFTASÎLER;
MUHAMMED el-MUZAFFER).

İBNÜ'L-EHDEL

(ابن الأهـدل)

Ebû Muhammed Bedrüddîn Hüseyin
b. Abdîrrahmân b. Muhammed
el-Hüseynî el-Alevî
(ö. 855/1451)

Yemenli âlim.

Tahminen 779 (1377) yılında Yemen'in Kuhriye (Kuhziye) şehrinde doğdu. Güneybatı Arabistan'da yaşayan ve Ca'fer es-Sâdık'ın soyundan gelen bir aileye mensuptur. "Kutbü'l-Yemen" lakabıyla tanınan büyük dedelerinden Muhammed el-Ehdel'den dolayı İbnü'l-Ehdel olarak anılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra fıkıh okumaya başlayan İbnü'l-Ehdel, 795'te (1393) Mürâvega'ya gidip Ali b. Âdem ez-Zeylaî'nin fıkıh derslerine devam etti ve ondan çeşitli eserler okudu.

798 yılı Receb ayında (Nisan 1396) Ebyâtü Hüseyin'e geçerek burada Muhammed b. İbrâhîm el-Harazî ve Nûr Ali b. Ebû Bekir el-Ezrak'tan fıkıh öğrenimini sürdürdü. Özellikle Nûr Ali'nin derslerini büyük bir ilgiyle takip ederek tahsilini tamamladığında kendisine fetva izni verildi. Bu esnada Muhammed b. Nûreddin el-Müvezzi' den istifade eden İbnü'l-Ehdel bir süre Zebîd'de kaldı. Zebîd'de İbnü'r-Reddâd'dan *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'yi, Ali b. Ömer el-Kureşî'den İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Le'âzîf*'ini, Kadî Cemâled-din Abdullah b. Muhammed en-Nâsîrî'den de Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Lüma' fî uşûli'l-fıkıh* adlı eserini okudu. Burada ayrıca Ebû Bekir el-Hâdirî ve Muhammed b. Zekeriyâ gibi âlimlerden faydalandı. Zebîd'den Mekke'ye giderek Ali el-Merâgî, Râzî Ebû Hâmid el-Matarî ve İbnü'l-Cezerî'nin derslerini takip etti. Memleketine döndükten sonra buranın müftüsü olarak eğitim, öğretim ve fetva faaliyetleri yanında eser yazmakla meşgul oldu. Çağında Yemen'in en büyük âlimi olarak kabul edildi (Şevkânî, s. 219). Değişik yıllarda hac görevini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye giden, burada bir süre mücâvir olarak kalan, aralarında Hasâfe b. Cerîr el-Mâlikî ve Alâ b. Seyyid Afîfüddin'in de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştiren İbnü'l-Ehdel 9 Muharrem 855 (11 Şubat 1451) tarihinde Ebyâtü Hüseyin'de vefat etti ve burada defnedildi.

Eserleri. 1. 'İddetü'l-mensûh. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *en-Nâsih ve'l-mensûh* adlı eserinin muhtasarı olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 303). **2. Miiftâhu'l-kârî li-Câmî'i'l-Buhârî.** Daha çok Şemseddin el-Kirmânî şerhinden faydalanmak suretiyle Buhârî üzerine yazılmış bir hâşiyedir. **3. Kitâb fi'l-uşûl.** Usûl-i fıkıhla ilgilidir. **4. el-İşâretü'l-vecîze ile'l-me'âni'l-garîze.** Esmâ-i hüsnâ şerhidir. **5. Keşfü'l-ğîâ' 'an hakâ'iki't-tevhîd ve'akâ'idü'l-muvahhidîn ve zikri'l-e'immetü'l-Eş'ariyyîn ve men hâlefehüm mine'l-mübtedi'în ve beyâni hâli İbn 'Arabî ve etbâ'ihî'l-mârikin** (nşr. Ahmed Bekir, Tunus 1964). **6. el-Lüm'atü'l-mukni'a fî zikri'l-fırakı'l-mübtedi'a.** Yetmiş iki bid'at fırkasını ele alan bir çalışmadır. **7. er-Resâ'ilü'l-marziyye fî naşri mezhebi'l-Eş'ariyye ve beyâni fesâdi'l-Haşviyye.** **8. Cevâbü mes'eleti'l-kader.** Cebriyye'ye karşı yazılmıştır. **9. Kitâbü'r-Rü'ye ve'l-keâm.**

Kelâm ilminin rû'yetullah ve kelâm sıfatı konularını ele alan bir eserdir. **10. Tuhfetü'z-zemen fî târihi sâdâtü'l-Yemen.** İbnü'l-Ehdel bu kitabında Muhammed b. Yûsuf el-Cenedî'ye ait *Kitâbü's-Sülûk* adlı eseri ihtisar etmiş ve kendi zamanına kadar gelen bir zeyil ilâve etmiştir. Kitap Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1407/1986). **11. Ğırbâlû'z-zamân.** Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî'nin *Mir'atü'l-cinân* adlı tarih kitabının muhtasarı olup bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1144). **12. Tabakâtü'l-Eş'ariyye.** **13. el-Bâhir fî menâkıbi's-Şeyh 'Abdilkâdir.** **14. el-Kavlü'l-muntaşır (ennaqr)** 'ale'd-de'âva'l-fâriğa bi-hayâtı Ebi'l-'Abbâs el-Hâdir. Hızır'la ilgili olarak yazılan eserde uzun süre yaşadıkları iddia edilen kişilerle ilgili rivayetler eleştirilmektedir (İbnü'l-Ehdel'in eserlerinin bir listesi ve bazılarının yazma nüshaları için bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, III, 146-147; *DMBİ*, III, 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, III, 145-147; a.mlf., *et-Tibrü'l-mesbûk*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-küliyyâtü'l-Ezheriyye), s. 358; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 218-219; Brockelmann, *GAL*, II, 228; *Suppl.*, II, 228; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 315-316; *İzâhu'l-meknûn*, II, 143; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Merâci'ü târihi'l-Yemen*, Dimaşk 1972, s. 93; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 116; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 111; O. Löfgren, "al-Ahdal", *EI*² (İng.), I, 255; Ali Refîi, "İbn Ehdel", *DMBİ*, III, 52-53.



MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-EHTEM

(bk. HÂLİD b. SAFVÂN).

İBNÜ'L-EKFÂNÎ

(ابن الكفاني)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sâid el-Ensârî es-Sincârî (ö. 749/1348)

Tabip ve çok yönlü âlim.

Aslen Musul'un batısındaki Sincâr şehridendir; İbn Sâid es-Sincârî diye de anılır. İlk eğitimini kadî olan babasından aldığı düşünülebilir. Hayatının önemli bir kısmını Mısır'da geçirmiştir; ancak bu ülkeye ne zaman gittiği bilinmemektedir. Kahire'de İbn Seyyidünnâs'ın derslerine devam etmiş ve öğrencisi Safedî'yi onun meclisinde tanımıştır. Kaynaklar İbnü'l-Ekfânî'nin tıp, eczacılık, felsefe, astrono-

mi, geometri, aruz, ahbâr ve tarih saha- larında geniş bilgi sahibi olduğunu, özellikle Moğol tarihi üzerinde tartışılmaz bir yerinin bulunduğunu kaydeder; ayrıca mineraller, alet yapımı ve hat sanatı gibi konularda da iyi yetişmiştir. Onun ilâç hazırlamakta başkalarından sakladığı, kendine has bazı yöntemler uyguladığı da belirtilmektedir. Kahire'deki Bimâristân-ı Mansûrî'nin idaresi kendisine verildikten sonra, daha önce yaşadığı gösterişli hayattan ve pahalı zevklerinden vazgeçip ömrünü hastalarına adanmış, bir salgın sırasında da vebaya yakalana- rak ölmüştür (Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, s. 797).

Eserleri. A) Tıp. 1. Keşfü'r-reyn fî ahvâli (emrâzi)'l-'ayn. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde gözün anatomisi, göz sağlığının korunması ve muayenesinde dikkat edilmesi gereken hususlar incelenir. Burada verilen bilgiler İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fî't-ıbb*'inden aktarılmıştır. İkinci bölümde kırktan fazla göz hastalığının belirti, sebep, teşhis ve tedavileri ele alınır. Yapılan araştırmalar, İbnü'l-Ekfânî'nin bazı göz hastalıklarının teşhisine önemli katkılarda bulunduğunu göstermiştir. Üçüncü bölüm ise göz hastalıkları için kullanılan basit ve birleşik ilâçlarla ilgili olup alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir ve Ali b. İshâ el-Kehhâl'in listesindekinden daha fazla ilâç içermektedir (Süleymaniye Ktp., nr. 2900/6; TSMK, III. Ahmed, nr. 1968; Antalya El-malı Halk Ktp., nr. 2900, vr. 74^a-99^b). İbnü'l-Ekfânî bu çalışmasını *et-Tecrid min Keşfi'r-reyn fî ahvâli'l-'ayn* adıyla ihtisar etmiş (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3576, vr. 2^b-43^b), Ebû'l-Hümâm Nûreddin Ali el-Münâvî de bu ihtisarin *Viķâyetü'l-'ayn bi-şerhi Tecridi Keşfi'r-reyn* adıyla bir şerhini yapmıştır (Vatikan Ktp., Sbath 16, vr. 5^b-199^a). Eserin tenkitli metni Muhammed Zâfir el-Vefâî ve Muhammed Revvâs el-Kal'acî tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1414/1993). **2. Ğunyetü'l-lebîb 'inde ğaybeti't-tabîb (Ğunyetü'l-lebîb fîmâ yûsta'melü 'inde ğaybeti't-tabîb).** Bir el kitabı mahiyetindeki eser dört bölümden oluşur; bunların birincisi koruyucu hekimliğe, ikincisi hastalıkların tedavisine, üçüncüsü koruyucu hekimlik ve ilâç tedavisine dair faydalı öğütlere, dördüncüsü de denenmiş birleşik ilâçlara ayrılmıştır (TSMK, III. Ahmed, nr. 2048; Çorum İl Halk Ktp., nr. 2940, vr. 2^b-12^a). Eseri Sâlih Mehdî Abbas neşretmiştir (Bağdad 1984, 1989). **3. Nihâyetü'l-kaşd fî şinâ'a-**